

ДОСКОНАЛІСТЬ ЯК ЦІННІСНО-РЕГУЛЯТИВНИЙ ПРИНЦИП ЕТИКИ ГУМАНІЗМУ ТА КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ XIV-XVI СТОЛІТЬ

Семенов А.М.,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки*

Семенов А.М. Досконалість як ціннісно-регулятивний принцип етики гуманізму та культури Відродження XIV-XVI століть.

У статті викладені та систематизовані основні концепції філософської проблематики досконалості людини в європейській духовній культурі XIV-XVI ст., зокрема, у філософських шуканнях у період італійського Ренесансу та становлення громадянського гуманізму. Виділено основні напрямки формування ідеї досконалості людини, її характеристик, та розкрито головні риси філософії людини в роботах видатних мислителів періоду європейського Відродження XIV-XVI ст. Відзначено, що проблеми свободи волі, природної організації, гармонії, діалектики індивідуального і соціального свідчать за широкий спектр філософії людини в духовній культурі XIV-XVI ст., за появу та формування людини соціальної, громадянина та суб'єкта права. У статті наголошено на важливості і, разом з тим, пошуковості еталонів та ідеалів людського життя, а також на філософсько-етичних шуканнях, які були спрямовані на реалізацію принципів людського життя, на відродження еталонів досконалості людини в її універсальному сходженні до вищих істин. У роботі запропонована авторська оцінка формування та становлення проблематики досконалості людини та зроблені ключові висновки щодо розвитку філософії людини в духовній культурі XIV-XVI ст.

Автор приходить до висновків, в цілому божественне в природі людини і людина в божественному континіумі у всій красі самовиразу і гармонії – один з головних елементів філософських роздумів про досконалість як ціннісний універсум етики гуманізму. Досконалість як інваріантна функція саморегуляції особи в ступеневому порівнянні отримала значно менший розвиток поруч з етико-естетичними та духовними основами становлення, розвитку та переродження ренесансної людини.

Як духовно-інтелектуальний, естетичний, психологічний комплекс, гуманізм був характерний для світовідчуття і світорозуміння певних прошарків суспільства, в середовищі якого принцип досконалості був практично-гуманістичним регулятивно-ціннісним принципом. Функція ж теоретичної інтеріоризації особи у філософії гуманізму безперечно мала місце. Проблеми свободи волі, природної організації, гармонії, діалектики індивідуального і соціального свідчать про широкий спектр внутрішньо-суб'єктивного філософського аналізу в системах XIV-XVI ст., і, разом з тим, філософсько-етичні пошуки були спрямовані на реалізацію принципів людського життя, на відродження еталонів досконалості людини в її універсальному сходженні до вищих істин.

Ключові слова: досконалість, добродієність, історіографія, історико-філософська концепція, людинознавство, філософія людини, гуманізм, громадянський гуманізм, соціальна етика.

Semenov A.M. Perfection as a value-regulatory principle of ethics of humanism and Renaissance culture of the 14th-16th centuries.

The article presents and systematizes the fundamental concepts of a philosophical approach to the human perfection in the European spiritual culture of the 14th-16th centuries, namely, in the philosophical pursuits during the period of the Italian Renaissance and the establishment of civic humanism. The research is focused on the basic trends in the inception of the idea of human perfection as well as on its characteristics. Under the analysis are the essential traits of the philosophy of man in the treatises of a number of distinguished thinkers of the period of European Renaissance of the 14th-16th centuries. The article argues that the issues of the free will, natural structure, harmony as well as individual and social dialectics are indicative of a broad spectrum of the Philosophy of Man in the spiritual culture of the 14th-

16th centuries. These issues point to the emergence and moulding of a social person, a citizen and a legal entity.

A special emphasis in the research is laid on the importance and the need to seek the standards and ideals of human life and to provide a philosophical and ethical search for the implementation of the principles of human life and the revival of the standards of human perfection in its universal ascension to the ultimate truths.

The author offers his own assessment of the formation and development of the issues related to a perfectly wise human being. The conclusions are drawn pertaining to the evolution of the philosophy of man in the spiritual culture of the 14th-16th centuries.

The author comes to the conclusion that, in general, the divine in human nature and man in the divine continuum in all the beauty of self-expression and harmony is one of the main elements of philosophical reflections on perfection as a valuable universe of humanistic ethics. Perfection as an invariant function of a person's self-regulation in a degree comparison received much less development next to the ethical-aesthetic and spiritual foundations of the formation, development and regeneration of the Renaissance man.

As a spiritual-intellectual, aesthetic, psychological complex, humanism was characteristic of the worldview and worldview of certain strata of society, in which the principle of perfection was a practical-humanistic regulatory-value principle. The function of theoretical internalization of the person in the philosophy of humanism undoubtedly had a place. The problems of free will, natural organization, harmony, the dialectic of the individual and the social testify to a wide range of intra-subjective philosophical analysis in the systems of the 11th and 11th centuries, and, at the same time, philosophical and ethical searches were aimed at realizing the principles of human life, on the revival of standards of human perfection in his universal ascent to higher truths.

Key words: perfection, virtue, historiography, historical and philosophical concept, anthropology, human philosophy, humanism, civic humanism, social ethics.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Соціально- етична та філософсько-антропологічна традиція пошуку формули досконаломудрої людини іманентно утримує в собі актуальний аналіз джерел, концепцій та оцінок предметного історичного періоду. Особливої уваги в історії філософії набув період європейського та, зокрема, італійського Відродження XIV-XVI ст., який у своїй предметній спрямованості є особливо цінним у створенні концепцій універсального і гармонійного саморозвитку і самовдосконалення людської суб'єктності. Важливого значення набула проблема об'єктивного аналізу філософсько-антропологічної, етико-філософської та соціально-етичної традиції даного періоду загалом, та питання добросесної та досконалої людини, зокрема, структурування та опису фундаментальних принципів формування «нової людини» нової європейської культури, що і **зумовлює значення та актуальність даної теми.**

Аналіз основних досліджень даної проблеми. Питання філософії людини в духовній культурі XIV-XVI ст. були предметом гострих дискусій упродовж усієї історії філософії, та особливої вагомості набули у дослідженнях XX століття і актуалізовані в роботах О. Горфункеля, В. Лазарева, П. Крістеллера, Е. Панофського, Дж. Тоффаніна, Ж. Шевальє). У своїй предметній спрямованості проблеми соціальної етики, громадянського гуманізму Відродження, досконалої людини та людських чеснот розроблені в працях радянських – А. Анікста, В. Соколова, О. Лосєва, сучасних українських істориків філософії – М. Кашуби, В. Литвинова, А. Пашука, та зарубіжних філософів – К. Варезе, Ч. Гаскінса, К. Карбонари, Р. Спонгано, Д. Хейя) і є відкритим для подальших досліджень.

Предметом дослідження є філософія людської досконалості в духовній культурі європейського Відродження XIV-XVI ст.

Мета статті розкрити зміст та особливості концепцій добросесної та досконалої людини у процесі становлення та формування людинознавчої проблематики в гуманістичній філософії XIV-XVI століть,

Виклад основного матеріалу. Етика визначною мірою є вченням про людські чесноти і вади, про моральне добро і зло в цілому, про здійснення його в поведінці людини, кінцеву мету цієї поведінки і трансформації її у життя. Сама ж мета моральної діяльності в історії філософії, як і в загальній історії людства, постає як цінність, і в цьому зв'язку викликає ідею виокремлення вищих і абсолютних цінностей, а саме: Істину, Любов, Добро, Віру, Мир тощо.

Від античних концептуальних структур до філософської антропології та етики соціальної відповідальності 90-х років XX ст. перманентною стрічкою протягнулась ідея раціоналізації вищих цінностей та абсолютних принципів філософії людського життя. Навіть в канонічних схемах XII-XIII ст., у

Європі, людському розуму надається право доказу вищих істин і пояснення віри: “Священне вчення, – проголошував Т. Аквінський в “Сумі теології”, – звертається до людського розуму не для того, щоб довести віру, а для того, щоб прояснити (зробити очевидним *manifestare*) все те, що пропонується в цьому вченні” [1; с. 63].

В раціоналізмі античної класики отримав своє “земне” народження і принцип людської досконалості як потенційно можливий стан ідеального сполучення з Буттям в якості з’єднання раціонально-моральної, особистої і суспільної досконалості з досконалою, гармонійною природою Космосу. Тут необхідно зазначити, що актуальність проблеми досконалості, її критеріїв, шляхів досягнення пропорційна актуальності другої “одвічної проблеми” людського буття – досягнення щастя, а в певних історичних філософських системах і положеннях вони фактично збігаються (в патристиці – у Боєція, в просвітництві – у Гельвеція), як і ототожнюються загальні ідеї щастя і добродетності (від Сенеки – “*omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem*” – “всі згодні, що для щастя достатньо бути добродетельним”, до Спінози, в якого щастя – не нагорода за чесноти, а сама добродетельність [2; с. 318].

Інтерес до з’ясування принципового змісту і функціональної природи добродетельності пов’язаний з особливостями діалектики розгортання універсуму досконалості людини, яка безпосередньо і досить динамічно сполучена з принципом добродетельності. Особливою експресивністю відзначається цей зв’язок у гуманістичній філософії Італії XIV-XVI ст., оскільки дихотомія світу, як і подвійність людини у філософії Відродження інтегрують в своїй основі обидва принципи (добродетельності і досконалості) як обов’язкові для досягнення щасливого життя. Протиставлення мирських наук (*studia humana*) і церковно-схоластичної вченості (*studia divina*) певною мірою відтворювало земну, раціонально-чуттєву досконалість людини та трансцендентну універсальність Єдиної Добродетельності християнської віри. Цілком закономірна і логіка ренесансного гуманізму, детермінована самим змістом гуманізму, в якій окремі чесноти – людинолюбство, розважливість, справедливість, складають певну площину морально-духовної досконалості людини і, водночас, сама людська досконалість є елементом гуманістичної добродетельності нової людини нової культури.

Проблема досконалості – проблема глибинна і динамічна на всіх рівнях її прояву, тому дати однозначне визначення категорії “досконалість” або навіть локалізованому смислоутворенню “людська досконалість” – це означає “вихопити” з континуальної динаміки досконалості окремий статичний аспект, обмежений суб’єкт-об’єктивним універсумом даного, конкретного часу і простору. Досконалість в глибині своєї суті завжди відтворює подвійність змісту – в реальному та ідеальному вигляді, в своїй конкретній та абстрактній формі. Складність цілісного наукового описання проблеми досконалості зумовлена певним переліком вагомих проблем, положень:

- градацією рівнів самої досконалості (фізична, духовна, моральна, інтелектуальна, універсальна тощо);
- введенням досконалості в систему “ідеальних станів” людського буття;
- суб’єктивізацією досконалості в чуттях і оцінках;
- різноваріативними включеннями досконалості в систему універсалізації природи людини;
- широким і водночас неокресленим колом історико-філософських концепцій досконалості.

І все ж, від ведичної традиції, у кожному історико-філософському періоді, в широкому колі питань етики, онтології, гносеології виділяються досить цілісні, стабільні (в загальній динаміці співіснування) характеристики віддалено-ідеального, теоретизованого стану досконалості і принципи конкретного вдосконалення соціальних структур, особи в суспільстві, самоформування і самоорганізації внутрішнього, індивідуального образу “Я”. Філософія людини європейського і, зокрема, італійського Ренесансу в цьому аспекті є особливою структурою, своєрідним феноменом дискретно-континуального осягнення традицій і спадщин і вироблення перспективи прогресу людини (на основі власнопобудованих і представлених для апробації в зміненому соціокультурному просторі моделей людської реорганізації).

Як орієнтаційно-регулятивний принцип філософії життя, в системі прагматичної етики гуманізму XIV-XV ст., принцип досконалості був одним з найвагоміших в ієрархії ціннісних структур ренесансної людини. Концептуально вищим за цей принцип був лише універсум гармонії, що відображає дійсний апофеоз єдності думки і сенсуального сприйняття світу. Відтворення ранніми гуманістами (зокрема: Д. Аліґ’єрі “Божественна комедія”, Ф. Петрарка “Листи до нащадків”, “Моя таємниця”, Л. Бруні “Вступ до моральної філософії”, К. Салютаті “Про долю і щастя”, Дж. Манетті “Про гідність і перевагу людини”) ідей свободи волі, просвіти, земного щастя і земної моралі – детермінувало перспективу виділення людської окремоті, індивідуальності, особливості і, тим самим, утворювало нову

площину в розумінні досконалості як ціннісно-орієнтаційного абсолюту людського самоформування: “Індивід перетворювався “ніби то в бога”, але будучи все ж окремою і особливою людиною, набрав всеохопної, загадкової величі – в якості власної можливості, без чітко окреслених меж...” [3; с. 13].

Поруч з тим, ренесансна індивідуальність не могла самостворюватись як епігон античної культури, відхиливши півтори тисячі років історії християнства. Як вірно відзначав Жак Шевальє (“Історія думки”, – Chevalier Jaques. Histoire de la pensee, t. II, Paris, 1956) “...середні віки продовжуються в Ренесансі, деякі характерні риси якого не можуть бути пояснені без продовження існування духу і самої душі середньовіччя...” [4; с. 158]. В загальній тенденції європейська філософія людини, етика і канонічне право періоду середньовіччя (за винятком окремих спалахів в розвитку мистецтва, літератури і просвітництва IX, XI, XII ст.) уособлювали необхідність виключно релігійно-морального вдосконалення людини. Типовим було зникнення світських етичних концепцій, оскільки єдиним джерелом та критерієм моралі була воля Бога, а єдиною істинно досконалою філософією – самодостатність християнського Одкровення. Навіть у експериментальній методології Р. Бекона (1210–1294 рр.) все знання є не що інше як окремих випадок всесвітнього Одкровення, а у Т. Кемпійського (біля 1380–1471 рр.) в роботі “Про наслідування Христа” – “4. Найвище і найкорисніше знання – знати про себе всю правду і зневажати себе. Не возвеличувати себе, а думати про інших тільки гарно і піднесено – це велика мудрість і велика досконалість.” [1; с. 223].

Філософсько-теологічна традиція середньовіччя ставила в перший ряд вимог і критеріїв до теоретичного поняття людської досконалості обов’язковість практичного усвідомлення людиною своєї гріховності, тим самим відхиляючи потенційну досконалість людини в якості статичного ідеалу вищого ступеня саморозвитку. Досконалість – всеохоплююча, універсальна, трансцендентна; досконалим є лише Першобуття, Першоприрода, Бог. “Називаючи себе мудрими втратили розум”, – казав апостол Павло (Рим, 1.22), “...Бо якщо світ своєю мудрістю не пізнав Бога в премудрості Божій, то благоугодно було Богу юродством проповіді порятувати віруючих... немудре Боже мудріше людського” (1, Кор., 1,21; 25).

Зверненість людини на власну гріховну природу формувала в ортодоксальній філософії середньовіччя і перспективу – розвиток індивідуальної моральної свідомості. Знання самі по собі є добро і навіть передбачені Богом, але перевага належить добродієчому життю та “очищеній” совісті. Звідси – досконалість людини вважалась можливою лише в розміреному спостереженні власної недосконалості, і це було більш вірним і розумним шляхом до Бога, ніж глибокі наукові пошуки і обґрунтування. Таку особливість вірно помітив В. Соколов, наголосивши, що однією з найважливіших рис монотеїстичної релігійності є посилення в ній морального змісту [5; с. 5]. Але за цим постулатом він не виділяв факту, що поруч з ідеологічно-моральною домінантою, мораллю віри і спасіння у свідомості християнина поступово генералізуються неортодоксальні ідеї пошуку компенсаційної сторони ортодоксальної ідеології віри. Ці тенденції проявляються у мистецтві (готична архітектура, живопис, скульптура), літературі – відродження епістолярного жанру, розвиток літератури національними мовами у Франції, Англії, Німеччині тощо.

Дух протиріччя логіко-аналітичній традиції схоластичної філософії, який протягом століть акумулювався в глибинах філософських основ теології, закономірний занепад європейської ортодоксії після апогею XIII ст., відродження класичної латини, розвиток візантійської і арабської культур підвели до “вибуху” у XIV-XV ст. італійського Ренесансу з його тенденцією реального сприйняття і осмислення життя. І все ж цілком закономірні, об’єктивно-історичні умови формували і специфічні особливості гуманістичної філософії XIV-XV ст., яка у своїй експресивній раціональності не відхиляла та й не могла відхилити етико-моральний принцип добродієчності в структурі саморозвитку ренесансної індивідуальності.

Ренесансна колегіальна (в конститутивному оформленні як “особа”, “громадянин”) та індивідуальна суб’єктність, відтворюючи гносеологію, філософію, етику античності, зовсім не елімінувала ідеї та ідеали Абсолютної Краси і Вищої Гармонії, граничного Буття і Універсуму, Першоприроди і Добродієчності, які отримали історичну цінність і пройшли випробування часом, традиціями і культурами. Причому, це є характерним як для раннього гуманізму, так і для філософії природи, неоплатонізму і містичної філософії. Разом з тим, відкриття індивідуальності в нових економічних, соціокультурних і, в певній мірі, релігійних умовах, відтворення літературної і мовної традиції філософії зумовили появу нового смислового акценту в самій проблемі досконалості. Досконалість постає як:

– ціннісно-орієнтаційна основа життєдіяльності людини – в напрямку гуманістичного і, навіть, етико-морального здійснення;

– внутрішній, регулятивний принцип в апробації індивідуальної person, в моделюванні особистісної культури.

У Данте, з початку гуманізму Відродження, подвійність людини, її природи, визначає і кінцеву мету буття – досягнення двох видів істинного блага. І, якщо для вищого блага (ідеальне досягнення Божественного в його досконалості) необхідна віра і одкровення, то саме земне благо – у вищій досконалості розуму, основу якого складає свобода волі: “Це свобода, або це початок всієї нашої свободи є... величезний дар, даний людині Богом” [6; с. 60]. Свобода волі, певною мірою, відкриває пропорційність свободи вибору, тобто вибору системи цінностей і орієнтирів життєтворчості. Просторовість свободи – надзвичайно динамічна, інтенціонально-суб’єктивна риса гуманістичних концепцій удосконалення наявної системи людської організації.

Регулятивно-ціннісний механізм запропонованих теорій досконалості природи, людини, держави особливо витончено оформлював потенційну спроможність здійснення свободи в напрямку конкретної-діяльної структури соціокультурного простору.

Від Петрарки тема практичної досконалості остаточно переходить в земну площину, оскільки “...небожителі повинні обговорювати небесне, ми ж – людське” [7; с. 26]. Так, в основу мудрості Поджо Браччоліні ставить раціональний шлях самовдосконалення на основі досвіду і теоретичного знання: “Воістину, завдяки досвіду в багатьох справах, якими ми займаємось в нашому житті, ми набуваємо розважливості, а читання і тривале навчання роблять нас мудрішими; так що, чим довше ми будемо жити, тим мудрішими ставатимемо.” [8; II; с. 84].

У Дж. Агріропуло досконале життя – одна з вищих цінностей на шляху до істинного блага, поруч з діяльністю душі у відповідності з чеснотами. Поєднавши у своїй філософії аристотелізм, містику, неоплатонізм, гуманістичні ідеї, Агріропуло “раціоналізував” етику гуманізму. В основі щастя і досконалості лежать знання, які є можливими за рахунок свободи волі, вибору і досвіду. Розподіливши філософію (“Вступні лекції до “Нікомахової етики”), як і розум, на активну (практичну) та спекулятивну (теоретичну), Агріропуло однозначно визначив питання щодо мети обох філософій – досягнення досконалості: теоретична філософія веде до вдосконалення пізнавальних здібностей розуму, а етика (як основа практичної філософії) – до вдосконалення діяльної природи людини.

У другій половині XVI ст. елементи ранньогуманістичної інтерпретації досконалості розвинув М. Монтень. Досконалість (частіше у Монтеня зустрічається “мудрість”) є гуманістичною доброчесністю людини в її саморозвитку і самоздійсненні, оскільки “життя саме по собі – ні благо, ні зло: воно є зосередженням і блага і зла, в залежності від того, в що ми його перетворимо” [9; с. 88]. Між мудрістю і вченістю є принципова відмінність, яка виходить з універсальності, всебічності (гармонії) першої та інтелектуалізації вченості: “І якщо можна бути вченим чужою вченістю, то мудрим ми можемо бути лише власною мудрістю” [9; с. 129]. Відмінна ознака мудрості – природне і радісне сприйняття життя. Мудрість як вищий щабель інтелектуального саморозвитку, духовного вдосконалення і морального сходження задає людині нову систему орієнтаційного розташування в світі, оскільки раціонально підводить до гуманістичних ідей, ідеалів і цінностей: “Воістину, це вона заспокоює душевні бурі, навчає переносити з посмішкою хвороби і голод... спираючись на повністю відчутні, природні докази розуму. Її кінцева мета – доброчесність...” [9; с. 151]. І все ж, досконалість є найвищим і абсолютним пріоритетом в діалектиці самоформування і саморозвитку людини. Описати її структуру, функціональність, спробувати дати визначення за Монтенем – означає заперечити її континуальність і перспективу, ідеальність і реальність водночас.

Монтень возвеличує науку, що є цілком закономірним, оскільки у XVI ст. набуває розвитку природознавство (Л. да-Вінчі, М. Копернік, П.-А. Манзолі, Ф. Патріці, Дж. Бруно та ін.) і, разом з тим, проголошує, що наука не має виключного значення в подорожі до абсолютного блага: “Все ж таки я не надаю їй такого виняткового значення, як дехто інший, наприклад, філософ Герілл, який вбачав у ній найвище благо і, вважав, що вона може зробити нас мудрим і щасливим” [9; с. 380].

В ієрархії вищих та абсолютних цінностей досконаломудрість безперечно утримує елемент прагматизму людського життя (“Якби людина була мудрою, вона розцінювала б кожен рік в залежності від того, наскільки вона корисна і потрібна їй у житті”) [9; с. 424], чуттєвої природи людини (“Всяке пізнання прокладає собі шлях до нас через почуття - вони наші володарі”) [9; с. 519], універсалізму знання. Але і універсальність, трансцендентність, разом з тим практичність досконалості, її входження в універсум доброчесності, її структурність і алогічність врешті решт лише дійсний факт теоретичної філософії. В книзі 3, глава IV (“Про відхилення”), Монтень підводить ризик під спробами

раціонального осягнення людьми Природи і Досконалості: “Якими б досконалими людьми вони не були б, це, однак, всього-навсього люди і нічого більше” [9; с. 48].

В смисловому аспекті категорія “досконалість” не є тотожною категорії вдосконалення. Для людини в її досконалій природі (яка надана божественною мудрістю) можливим є лише перманентний процес удосконалення. Філософія Відродження і особливо філософсько-етичні схеми XIV-XV ст., розгортали діалектику самовдосконалення як діалектику індивідуального у всезагальності нової гуманістичної культури, нової етики життя, структури міжособових відносин. Принципи досконалості окреслювали лише в абстрактній спроможності завершеність інтенціальних актів ренесансної творчої індивідуальності, розкриваючи філософію досконалості як філософію гармонійного розвитку людини.

В дійсності те, що філософією Кватро-і Чінквіченто наголошується на потенційно досконалій природі людини, є не чим іншим, як відтворенням і трансформацією еталону гармонії, без якого гуманістична культура, власне, і не відбулася б. Ця позиція зберігала актуальність упродовж усієї філософії Відродження: від Данте А. (де гармонія розглядається як досконалість власної природи кожної речі), Дж. Манетті і Л.Бруні (в яких людина вдосконалює себе і набуває чеснот завдяки самому процесу гармонійного входження в світ) до П. Помпонацці (де проходить ідея співвідносності і пропорційності) та неоплатонізму М. Фічіно, Д. Мірандоли, М. Кузанського.

Людині в неоплатонічній філософії середини XVI століття підвладна певна ступінь досконалості і осягнення гармонії за рахунок необмежених здібностей до самоорганізації, самоформування, реалізації свого призначення у вільній діяльності. Структура і загальна концепція досконалої особи визначається двома взаємозалежними принципами – індивідуальністю свободи і особливістю розташування людини в космічній ієрархії. Ці принципи розкриті у творчості К. Ландіно, М. Кузанського, М. Фічіно. Зокрема, у М. Фічіно: “Отже, від двох основ залежить людська розважливність: від тілесної природи, що використовується як інструмент, і від божественного начала як джерела дії... Отже, розважлива людина володіє силою, щоб протидіяти Фортуні, однак треба врахувати застереження мудреця: “Ти не володів би цією силою, якби вона не була дана тобі зверху” [10; с. 219].

Величність принципу людської могутності і досконалості в гуманістичній трансформації неоплатонічної філософії відтворено в загальній концепції космологічної діалектики, в якій людина є водночас і складовою і похідною в схемі Єдиного Буття. Причому, у Фічіно: “...Людина не бажає ні вищого, ні рівного собі і не дозволяє, щоб існувало над нею що-небудь, котре не залежало б від її влади. Це стан тільки одного Бога. Вона всюди прагне володарювати, всюди хоче бути оспіваною і намагається бути, як Бог, всюди” [11; с.335]. Людська могутність подібна божественній природі: те, що Бог створює у світі своєю думкою, людський розум відтворює інтенціальним, універсальним інтелектуальним актом, “... пише в книгах, показує через посередництво того, що він будує в матерії світу” [11; с. 327].

І все ж, на відміну від гуманістичної філософії Ф. Петрарки, Н. Ніколі, Л. Бруні, Дж. Манетті, ціннісна ієрархія філософії досконалості у М. Фічіно, К. Ландіно, М. Кузанського розкриває трансцендентність вищої межі любові, мудрості і гармонії як апріорних форм інобуття людини. Істинна мудрість – вічна і нескінченна і є не підвладною для логіки людського розуму. Яскраво відтворює цю традицію М. Кузанський (“Книги простака”): “Найвищим є те, вище чого не може бути нічого. І ця висота - це одна лиш нескінченність” [12: I; с. 365]. А звідси – мудрість полягає в осмисленні її непізнаваності. В трактаті “Про припущення” Кузанець остаточно наголошує на можливості пізнання великої і вічної досконалої істини тільки божественним інтелектом. Що ж до людського пізнання, то: “Інтелектуальне пізнання... схоплює істину точно, тонко і одночасно довершено. Раціональне пізнання обмежене, але досить досконале... Пізнання через посередництво уяви більш конкретне, за рівнем досконалості подібне на лінію і примітивне, як поверхня. Чуттєве пізнання - найбільш індивідуально обмежене, найменш досконале, подібне на крапку, найбільш примітивне, як тіло” [12: I; с. 272-273].

Як регулятивно-формуючий принцип, принцип досконалості у філософії людини XIV-XV ст. отримав подвійну спрямованість: в напрямку від універсалізму природного до конкретності індивідуального та в напрямку співвідношення Бога і світу людини.

Досконалість як трансформована в людину якість універсальної Першоприроди досить багатозначно характеризувала і ступені сходження людини до її ж основ (досконалості, досконаломудрості). Розумна природа наділяє людину перспективою континуального ідеалу досконалості, водночас регулюючи певні складові (як то: свободи волі, вибору, творчого акту, ступеня віри) динамічної системи, а швидше процесу, удосконалення власної особи і світу своєї діяльності. В цій системі ідеал досконалості зумовлював і структуру інтелектуального сходження як генералізуючу функцію нового людсь-

кого образу – “Я”. Інтелектуальне сходження в філософсько-етичних системах гуманістичної культури знаменувало переростання людської окремоті в індивідуалізовану особистість, оскільки іманентно утримувало в своїй структурі індивідуальні принципи самоформування, творчості, удосконалення та загальноетичні християнські норми.

Нарешті, в суб’єктивно-регулятивному аспекті принципи доброчесності і досконалості утворюють певний континуум етико-естетичного саморозвитку (звичайно від заданої Природою основи) ренесансної особи. Особливо це помітно у ранніх гуманістів – Ф. Петрарки (“Моя таємниця”), К. Салютаті (“Про долю і щастя”), Дж. Манетті (“Про гідність і перевагу людини”).

Доброчесність як і досконалість були невід’ємними від універсальної системи ренесансної класичної освіти і культури. Л. Баткін, зокрема, в роботі “Італійські гуманісти: стиль життя і стиль мислення” відзначав, що у Б. Кастильоне людина повинна бути “насамперед доброчесною, освіченою, тонкою та універсально розвинутою, досконалою людиною взагалі...” [13; с. 37]. Л. Бруні, за Баткіним, в цілому визначав сутність гуманізму як пізнання тих речей, що відносяться до життя і вдач, і які вдосконалюють і прикрашають людину [13; с. 6].

У Помпонаці, в дусі Арістотелевської традиції, досконалість, не підвладна кожному в рівній мірі, тому доброчесність, у моральному відношенні, є певним еквівалентом, який регулює взаємовідносини людей в системі єдиного людського роду. Так само і у А. Моджевського (1503–1572), в роботі “Про виправлення держави”, в гл. IX “Про царя чи короля” наголос зроблено на обов’язкових складових вищої особи в державі: “він повинен переважати інших також мудрістю і істинними чеснотами. Мудрості набувають як через власний, так і через чужий досвід, чеснот – тільки через власні дії” [8; II; с. 132]. Характерна ця традиція і для європейської літератури XIV–XVI ст., в якій досконалість (мудрість, гармонія) не протиставляється універсалії Доброчесності, а, навпаки, в певному з’єднанні формує новий еталон життя. В англійській літературі особливо помітні ці ідеї у Генрі Г. Серрея (1517–1547) “Роздуми про те, як досягнути щасливого життя”, У. Ралея (1552–1618) “Наставлення для душі”, Т. Делоні (1543–1600) “Джек з Н’юбері” (“...Ви бачите, добрі друзі, як завдяки мудрості, знанню і старанності всі ці люди стали багатими і могутніми. Наслідуйте їхні чесноти і ви досягнете того ж, що й вони” [14; II; с. 89–90]).

У літературі Голандії та Німеччини подібні мотиви мали місце в Е. Роттердамського “Похвала глупоті”, С. Бранта (1457–1521) “Корабель дурнів”, Т. Мурнера “Закляття дурнів”. В літературі Далмації, наприкінці XV ст. Б. Котрульевич (“Про торгівлю і досконалого торговця”) розвинув подібні до образів Б. Кастильоне (“Книга про придворного”) образи та ідеали досконалого купця-торговця, серед головних рис досконалості якого є висока освіта, риторика, манери і чесноти.

Діалектика єдності принципів досконалості і доброчесності людини — лейтмотив роботи М. Рея (1505–1569) – “Зерцало або життя чесної людини”, в якій автор розкрив принципи гідності і морального життя: (“Але для чесного життя ніякі науки не потрібні, за винятком тих, хто прикрашений розумом і серйозними чеснотами” [14; II; с. 490]).

Цілоком закономірною є і трансформація обох принципів у філософські схеми XVI, а надалі і XVII ст. Зокрема, в містичному пантеїзмі Т. Мюнцера, С. Франка, Я. Беме, соціально-філософській етиці Т. Кампанелли, Т. Мора і натурфілософії Л. да Вінчі, Дж. Бруно (і навіть у сміховій сатиричній літературі Е. Роттердамського і Ф. Рабле) в основі концептуальних моделей міжособових відносин були закладені постулати раціонально-сміслової, естетичної (пластично-динамічної) часової культури епохи, які, в свою чергу, були зумовлені багатомірністю та різноваріативністю індивідуального входження в соціокультурний простір. При цьому, абсолютною істиною залишилась трансцендентність Вищих Сил Буття, персоніфікована або розчинена в системі Божественної Природи. Концептуально схожі положення філософії досконалості і у Т. Кампанелли, в якого три головних прималітети – сила, мудрість і любов є трьома головними атрибутами буття. Але Перша і вища Мудрість – сама природа, а Перший Розум – Бог.

В цілому божественне в природі людини і людина в божественному континіумі у всій красі самовиразу і гармонії — один з головних елементів філософських роздумів про досконалість як ціннісний універсум етики гуманізму. Досконалість як інваріантна функція саморегуляції особи в ступеневому порівнянні отримала значно менший розвиток поруч з етико-естетичними та духовними основами становлення, розвитку та переродження ренесансної людини.

Актуальними для гуманістів були проблеми, пов’язані з визначенням загальної природи людини, виправданням людської істотності і розкриттям людини у творчості. Наявною потребою було вирішення проблем, пов’язаних з девальвацією однотипних канонічних доміант і відсутністю цілісної

державно-релігійної системи зовнішнього “оформлення” соціального простору нових груп, прошарків і станів. У цьому контексті аксіологічна структура європейського суспільства залишала інгредієнтами своєї системи і християнські, і загальнолюдські принципи.

Як духовно-інтелектуальний, естетичний, психологічний комплекс, гуманізм був характерний для світовідчуття і світорозуміння певних прошарків суспільства, в середовищі якого принцип досконалості був практично-гуманістичним регулятивно-ціннісним принципом. Функція ж теоретичної інтеріоризації особи у філософії гуманізму безперечно мала місце. Проблеми свободи волі, природної організації, гармонії, діалектики індивідуального і соціального свідчать про широкий спектр внутрішньо-суб’єктивного філософського аналізу в системах XIV-XVI ст., і, разом з тим, філософсько-естетичні пошуки були спрямовані на реалізацію принципів людського життя, на відродження еталонів досконалості людини в її універсальному сходженні до вищих істин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богословие в культуре средневековья. К., 1992. 384 с.
2. Татаркевич В.О. О счастье и совершенстве человека. М.: 1981. 367 с.
3. Баткин Л.М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. М.: Искусство, 1990. 413 с.
4. Соколов В.В. Очерки философии эпохи Возрождения. М., 1962. 168 с.
5. Соколов В.В. Средневековая философия. М., 1979. 448 с.
6. Данте Алигьери. Малые произведения. М., 1968. 651 с.
7. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. М.: Высш. шк., 1980. 368 с.
8. Антология мировой философии. В 4-х томах. М.: Мысль, 1969, Т. 1, ч. 1 и 2. 576 с., Т. 2 776 с.
9. Монтень Мишель. Опыты. В трёх книгах: кн. первая и вторая. Изд-во «Наука», Москва, 1979. 703 с.
10. Брагина Л.М. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). М., 1985. – 383 с.
11. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. М.: Мысль, 1978. – 623 с.
12. Николай Кузанский. Сочинения в 2-х томах. Перев. / Общ. ред. и вступ. статья З.А. Тажуризиной. М.: Мысль, 1979. Т. 1, 488 с., Т. 2, 417 с.
13. Баткин Л.Н. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления, М., 1978. 199 с.
14. Хрестоматия по зарубежной литературе. Эпоха Возрождения. В 2-х т. Сост. Б.И. Пуришев, Москва, 1959. Т. 1. 676 с., Т. 2. 551 с.